

प्रेमलक्ष्मि ॐ ग्रन्थभागा

रसो वै सः

कुरुक्षेत्र

सप्तम भाग, चक्रव्यूह

श्रीमद्भगवद्गीता

२२१२२
 २२१२२

अनुसूचित

२२१२२

किमत ०८.००

अनुसूचित

कुम्हार

वर्गांक

२२१२२

હવે પછી છપાશે

હલપતરામ, ભાગ ૨ ને, ઉત્તરાધ

હલપતરામ, ભાગ ૩ ને

કુરુક્ષેત્રના કાંડો

વિચારણા, ભાગ ૧ લો

વિચારણા, ભાગ ૨ ને

ધર્મમન્યન, ભાગ ૧ લો

ધર્મમન્યન, ભાગ ૨ ને

ગીતમંજરી, ભાગ ૨ ને

કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૪ થો

નવાં ઉપનિષદો

શ્રી હર્ષ

૪૨, પ્રસ્તાવભાળા	૧૯૩૨
૪૩, ઈન્દુમાર, અંક ૩ ને	૧૯૩૨
૪૪, કવીશ્વર દલપતરામ, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૩
૪૫, ઓળ અને અગર	૧૯૩૩
૪૬, જગત્કાદમ્બરીઓમાં સરસ્વતીચંદ્ર	૧૯૩૩
૪૭, આપણાં સાક્ષરરત્નો, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૪
૪૮, કવીશ્વર દલપતરામ, ભાગ ૨ ને, પૂર્વાર્ધ	૧૯૩૪
૪૯, આપણાં સાક્ષરરત્નો, ભાગ ૨ ને	૧૯૩૫
૫૦, ગોપિકા	૧૯૩૫
૫૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૩ ને	૧૯૩૫
૫૨, ગુરુદક્ષિણા	૧૯૩૫
૫૩, પુણ્યકન્યા	૧૯૩૭
૫૪, સ્નાતિકાપર્વની શિક્ષાવલ્લી	૧૯૩૭
૫૫, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૩ ને	૧૯૩૭
૫૬, મણિમહોત્સવના સાહિત્યબોલ, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૭
૫૭, મણિમહોત્સવના સાહિત્યબોલ, ભાગ ૨ ને	૧૯૩૭
૫૮, સારથી	૧૯૩૮
૫૯, લોર્ડોગરાળ	૧૯૩૯
૬૦, મુંબઈમાંનો મહોત્સવ	૧૯૩૯
૬૧, કુરુક્ષેત્ર, અષ્ટમ કાંડ, માયાવી સંખ્યા	૧૯૩૯
૬૨, મહેરામણનાં મોતી	૧૯૩૯
૬૩, કુરુક્ષેત્ર, તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર	૧૯૪૦
૬૪, કુરુક્ષેત્ર, સપ્તમ કાંડ, ચક્રવ્યૂહ	૧૯૪૦

૧૬, કુરુક્ષેત્ર, પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો [૩ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૬
૨૦, કુરુક્ષેત્ર, દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદથાન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૧, ઉદ્દિષોધન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૨, અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૩, સંસારમન્યન [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૭
૨૪, વિશ્વગીતા (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૨૫, ધન્દુકુમાર, અંક ૨ ને (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭
૨૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ ને [૨ જી આવૃત્તિ]	૧૯૨૮
૨૭, ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૮, જહાંગીર-નૂરજહાંન (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૮
૨૯, કુરુક્ષેત્ર, ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી	૧૯૨૮
૩૦, કુરુક્ષેત્ર, પંચમ કાંડ, પ્રતિજ્ઞાદંડ	૧૯૨૮
૩૧, કુરુક્ષેત્ર, એકાદશ કાંડ, યરચરચા	૧૯૨૯
૩૨, કુરુક્ષેત્ર, દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્ધાષ	૧૯૩૦
૩૩, શાહાનશાહ અકબરશાહ	૧૯૩૦
૩૪, પાંખડીઓ	૧૯૩૦
૩૫, કુરુક્ષેત્ર, દશમ કાંડ, કાળનો ડંકો	૧૯૩૦
૩૬, સંબોધન	૧૯૩૦
૩૭, હામ્પચસ્તોત્રો	૧૯૩૧
૩૮, શિક્ષાપત્રી, સમશ્લોકી	૧૯૩૧
૩૯, બાળકાંથો	૧૯૩૧
૪૦, ઉપનિષત્પંચક	૧૯૩૧
૪૧, સંશ્ચિત્રા	૧૯૩૧

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાળા

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો (૨ જ આવૃત્તિ)	૧૯૦૩
૨, રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ (૩ જ આવૃત્તિ)	૧૯૦૩-૦૫-૧૧
૩, વસન્તોત્સવ (૪ થી આવૃત્તિ)	૧૯૦૫
૪, કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ ને (૨ જ આવૃત્તિ)	૧૯૦૮
૫, ઈન્દુકુમાર, અંક ૧ લો (૩ જ આવૃત્તિ)	૧૯૦૯
૬, ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો [૭ મી આવૃત્તિ]	૧૯૧૦
૭, ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી [૩ જ આવૃત્તિ]	૧૯૧૦
૮, જયા—જયન્ત (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૪
૯, મેઘદૂત, સમશ્લોકી (૩ જ આવૃત્તિ)	૧૯૧૭
૧૦, ઊષા (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૮
૧૧, ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨, રાજર્ષિ ભરત (૨ જ આવૃત્તિ)	૧૯૨૨
૧૩, પ્રેમકુંજ [૨ જ આવૃત્તિ]	૧૯૨૨
૧૪, પ્રેમભક્તિ—ભગનાવલિ [૨ જ આવૃત્તિ]	૧૯૨૪
૧૫, સાહિત્યમન્યન	૧૯૨૪
૧૬, વૈષ્ણવી ષોડશ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી [૨ જ આવૃત્તિ]	૧૯૨૫
૧૭, અમર મન્યનો યાત્રાળુ (૨ જ આવૃત્તિ)	૧૯૨૫
૧૮, સકુન્તલાનું સંભારણું [૨ જ આવૃત્તિ]	૧૯૨૬

ત્રેમલકિત—અન્યમાળા

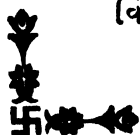
૧૨૨૨ સો વૈ સઃ

કું રુ ક્ષે ત્ર

સમમ કાંડ, ચક્રવ્યૂહ

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૯૬

ઈ. સ. ૧૯૪૦

કીર્તિત હસ ગ્યાના

કર્તાને માટે રજીસ્ટર્ડ

પ્રકાશક : ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,

એલિસ પૂલ, અમદાવાદ

આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૪૦ પ્રત ૧૨૫૦

પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો	રચ્યા સાલ (૧૯૨૬)
દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્વોષ	(૧૯૨૮)
તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર	(૧૯૩૬)
ચતુર્થ કાંડ, ચોધપર્વણી	(૧૯૨૭)
પંચમ કાંડ, પ્રતિજ્ઞાદંડ	(૧૯૨૮)
છઠ્ઠો કાંડ, આયુધ્યનાં દાન	(૧૯૪૦)
સપ્તમ કાંડ, ચક્રવ્યૂહ	(૧૯૩૬)
અષ્ટમ કાંડ, માયાવી સન્ધ્યા	(૧૯૩૬)
નવમો કાંડ, સહોદરનાં બાણ	(૧૯૪૦)
દશમ કાંડ, રૌદ્રી	(૧૯૨૬)
એકાદશ કાંડ, શરશય્યા	(૧૯૨૬)
દ્વાદશ કાંડ, મહાસુદર્શન	(૧૯૨૭)

કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યના એમ દ્વાદશ કાંડો લખાયા છે. તેમાંના નવ છપાઈ ગયા છે, અને આ દસમો કાંડ છપાય છે.

૧૯૨૭ ની સાલ પછી પ્રેમલકિત-મંથમાળાના પ્રત્યેક મંથની પ્રત્યેક નકલ ઉપર કર્તાની દ્વંદ્વી સહી હોય છે.

મુદ્રક અને મુદ્રણસ્થાન

નંદલાલ ચુનીલાલ બોડીવાલા,

સરસ્વતી પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ,

સારંગપુર, અમદાવાદ.

વિષયચક્રોત્તર

‘મારી નાખેલા સિંહવાળી પર્વતની મહાન ગુફા જેમ નિસ્તેજ થઈ પડે, તેમ કૌરવસેના બીજમ પડયા પછી નિસ્તેજ’ થઈ પડી.

પછી કર્ણુરાજ પિતામહ કને ગયા ને રણની આગા માગી. પિતામહે કહ્યું : ‘હે કર્ણુ ! નદીઓને જેમ સમુદ્ર આશ્રયસ્થાન છે, તેમ સર્વ મિત્રોનો તું આશ્રય થા.’

પછી કર્ણુનો અભિપ્રાય લેઈ દુર્યોધને દ્રોણાચાર્યને સેનાપતિપદનો અભિષેક કરીયો. ત્યારે આચાર્યે કૌરવરાજને કહ્યું કે ‘ઇચ્છામાં આવે તે માગી લ્યો.’ સહુ મંડળ શુ મન્ત્રણા કરીને કૌરવરાજે માગ્યું કે યુધિષ્ઠિર રાજાને જીવતા પકડી લાવો. ત્હેમને મારીશ નહિ; ફરીથી જુગારમાં જીતી જંગલમાં કઢાડીશ. આચાર્યે ઉત્તર વાળ્યો : ‘કોઈ ઉપાયે અર્જુનને યુદ્ધમાંથી દૂર કરાય તો ધર્મરાજા જીતે.’ ત્યારે ત્રિગર્ત રાજા ખોલી ઉઠ્યા : અમે જ આજે અર્જુનને યુદ્ધમાંથી અળગો કરી મારી નાંખીશું. અને પછી ત્રિગર્તે અર્જુનને દક્ષિણ દિશામાં યુદ્ધ કરવાને ખેલાવ્યો. અર્જુને આહ્વાન સ્વીકાર્યું ને ગયો.

અહીં ‘આચાર્યે’ ચક્રવ્યૂહ રચ્યો અને એમાં ઈન્દ્ર સરખા સર્વ રાજ્યોને ગોઠવ્યા, ને વ્યૂહના આરાઓને સ્થાને સૂર્ય સરખા તેજસ્વી રાજકુમારોને ગોઠવ્યા હતા.’ દુર્યોધન રાજ્ય મધ્ય ભાગમાં ઉભા હતા. મોખરામાં દ્રોણાચાર્ય ને સિન્ધુરાજ હતા.

અભિમન્યુએ વડિલોને કહ્યું કે ‘પિતાએ મહને ચક્રવ્યૂહને ભેદવાનો ઉપાય શીખવ્યો છે, તેમાંથી પુનઃ પાછા આવવાનો ઉપાય શીખવ્યો નથી.’ ધર્મરાજએ કહ્યું ‘તું’ વ્યૂહમાં ભંગાણ પાડ ને માર્ગ કર; અમે ત્હારી પાછળ પાછળ આવીશું.

અભિમન્યુએ બીકે ઝડપ્યું, ને ઘોડાઓને રણમાં હાક્યા, ‘અર્જુન કરતાં પણ ચઢિયાતા અર્જુનના પુત્રે’ દ્રોણાચાર્યની સમક્ષ વ્યૂહને ભેદી નાંખી અંદર પ્રવેશ કર્યો. ‘અભિમન્યુ સર્વ દિશાઓમાં દેખાતો હતો.’ ઉપપ્લવ્યમાં કૃષ્ણયુધિષ્ઠિરે અભિમન્યુને મહારથીઓમાં ગણ્યો હતો.

દુર્યોધન રહામે ધસ્યો, પણ કૌરવવીરોએ દુર્યોધનને છોડાવ્યો.

હાથમાં ધનુષ્ય લઈને અભિમન્યુ જાણે નૃત્ય કરતો હતો. રથસેનાને તહેણે તોડી નાંખી. દુઃશાસન રહામે આવ્યો. બંને જણા રથશિક્ષામાં કુશળ હોવાથી ગોળાકાર તરેહ તરેહનાં

મંડળો કરી રથ વડે રણમાં ધૂમવા લાગ્યા. અભિમન્યુના બાણથી દુઃશાસનને મૂર્છા આવી ગઇ.

અભિમન્યુને આચાર્ય 'રહામે જવું હતું; ત્યાં કર્ણરાજ આવ્યા. પાર્થપુત્રે કર્ણના ધ્વજને ને ધનુષ્યને કાપી નાંખ્યા. કર્ણનો ન્હાનો ભાઇ બહારે ધાયો. અભિમન્યુએ એને વધેયો. કર્ણ શોકમ્મસ્ત થયો. સેનામાં ભંગાણ પડ્યું. 'સિન્ધુરાજ શિવાય કેષ્ઠ પણ યોદ્ધો તે રથને ઉભો રહ્યો ન હતો.' 'સુભદ્રાના પુત્રે પોતાનો શંખ વગાડ્યો.' કૌરવસેનામાં તે આગળ ને આગળ ધસ્યે જ જતો હતો. અભિમન્યુના રક્ષણાર્થે પાંડવો પાછળ ધાયા. આડા પડી જયદ્રથે એમને અવરોધ્યા.

લક્ષ્મણ કુમાર અભિમન્યુની રહામે આવ્યો. કુંડળ સહિત લક્ષ્મણ કુમારના માસ્તકને અભિમન્યુએ ઉડાડી નાંખ્યું.

'પછી શકુનિએ દુર્યોધન પ્રત્યે કહ્યું કે આપણે બધા મળીને હવે આને મારી નાંખીએ.' પછી 'કર્ણે અભિમન્યુના ધનુષ્યને કાપી નાંખ્યું; બોળે ઘોડાઓને મારી નાંખ્યા; કૃપાચાર્યે સારથીને મારી નાંખ્યો. છ મહારથીઓએ મળીને બાળક અભિમન્યુને રથ વિનાનો કર્યો.' દ્રોણગુરુએ ખડ્ગને કાપ્યું; કર્ણે ઢાલને ફેડી. જયદ્રથે પાંડવસહાયને ખાળી રાખી.

‘આખરે દ્રોણ અશ્વત્થામા કૃપાચાર્ય કણ્વ ભોજ અને શલ્ય—
એ છ યોદ્ધાઓએ અભિમન્યુને વ્યૂહમાં ભેરી લીધો.’ ‘વનના
હાથીને જેમ પાર્ધીઓ મારી નાખે તેમ’ કૌરવોના છ મહા-
રથીઓએ અભિમન્યુને માર્યો.

સૂર્યાસ્તે અર્જુન પોતાના જમણીલ રથમાં બેસી જાવણીમાં
પાછો વળ્યો, પણ ત્યાં સર્વ નિસ્તેજ દેખાવ નજરે પડ્યો.
પાંડવો આવ્યા, પણ અભિમન્યુને ટીકો નહિ. અર્જુનને વિલાપ
મંડ્યો. શ્રી કૃષ્ણે આશ્વાસનબોલ બાખ્યા કે—‘યુદ્ધમાંથી પાછા
નહિ હઠનારા દરેક શૂરવીરનો એ જ માર્ગ છે.’

હાથમાં ધનુષ્ય લઈ અર્જુન ઉભો હતો. જવર ચઢ્યો
હોય એવો ક્રોધાગ્નિથી કમ્પતો પાર્થ બોલ્યો: રણ તજી બાગી
નહિ જાય, ધર્મરાયને શરણે નહિ આવે, શ્રી કૃષ્ણનું શરણું
નહિ શોધે, તો હું જયદ્રથનો વધ કરીશ. કાલે સૂર્યાસ્ત સૂધીમાં
એ પાપીને ન મારું તો હું અગ્નિપ્રવેશ કરીશ.

‘મહાત્મા અર્જુનને પ્રતિજ્ઞા કરી કે તરત પાંડવોનો
સિંહનાહ થઈ રહ્યો.’ દ્રોણપર્વ

કુ ર ક્ષે ત્ર

સપ્તમ કાંડ

ચક્રવ્યૂહ

કુરુક્ષેત્ર નામના મહાકાવ્યનો આ સપ્તમ કાંડ આજ ગુજરાતને ચરણે ધરું છું. આનું વસ્તુ લોકવિખ્યાત છે, ને હજારો વર્ષથી ભારતવર્ષની જનતા એને વાંચતી-વિચારતી આવી છે. જૂત વર્તમાન ને ભવિષ્ય-ત્રણે કાળનો આ કુરુક્ષેત્રની મહાવાર્તા તો ભારતીય મહાપ્રજનો સનાતન વારસો છે.

આ કાંડ ઉત્તરએપ્રિલ ૧૯૩૬માં લખાયો ને માર્ચ ૧૯૪૦માં છપાયો છે.

માર્ચ, ઈ. સ. ૧૯૪૦

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

પૃથ્વી એક ચક્રી છે:
પૃથ્વીચક્ર સમાય છે સૂર્યમંડળમાં.
સૂર્યચક્રને સંધરે છે લોકમંડળ;
તે લોકચક્ર સમાયાં છે બ્રહ્માંડમંડળમાં.
સૌને માથે ધૂમે છે કાળચક્ર.
માટે ચક્રાવો કહે છે એને વિશ્વવિશારદો. ૬

બ્રહ્માંડ છે ચક્રાવો બ્રહ્માંડનાથનો.
યુગસંહારના એ મધ્યાહ્ને
બ્રહ્માંડપડછાયો પડતો'તો કુરુમંડળમાં. ૯

એ તિથિઓ હતી ચૌવનની.
પુરુષાર્થ ને પરાક્રમની પાંખે
ઉડતા'તા ત્યાં જોળનજંગીઓ. ૧૦ ૧૨

જોળન એટલે જમતની આવતી કાલ. ૧૩

ચૌવન છે ઘોડીલા,
તે વડિલો છે રથી ને સારથી.
રથના રથઘોડીલા ઉછળે

એટલા રથ ઉછળે, રથી ઉછળે,
ને સારથી ઉછળે રથભોમમાં.

૧૮

પથ પ્રાપ્તપ્રેરણા પીએ
એટલી ઉડે પંખીની પાંખ.
દોષ શુરુ એ પાથું ને પીધું
એટલું ખેલ્યા કુશ્વેત્રમાં પાંડવકૌરવો.

૨૦

૨૨

ચાપ ઉપર બાણ બિરાળે છે
એવું વિરાળવું વડિલદેયે ત્યાં યૌવન.

૨૪

કુશ્વેત્રને જીત્યું કાણે ?
આયુધોએ, યોધરાળેએ, કે યોધપ્રેરણાએ ?
ગાડીને, ગાડીવધનવાએ, કે ભગવદ્ગીતાએ ?
ત્રિકાળાદેશ માળ્યંતી ન હોત ગીતા,
તો કેવાક હોત મહાભારતના રથરંગો ?

૨૬

યોધગીતા ગાય છે વીરને,
ને ઉપનિષતમન્ત્રો ગાય છે ધીરને;
ને ધીર પ્રેરે છે વીરને:
ધીરસ્ત્ર ન મુચ્ચતિ.

૩૦

પૃથ્વીમંડળના એ ધીરોદાત્તા નાથકે
કુરુક્ષેત્ર જીતાડ્યું હતું પાથને-
ભારતભાગ્યવિધાતા શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર.

૩૬

પિતામહ પડયા તે જાણે
ભારતવંશનો વડલો પડયો,
અભાડિનું અભયયર્થ પડ્યું,
મહાવનનો વનરાજ પડયો,
હસ્તિનાપુરનું રાજજય પડ્યું,
લોકભાગ્યનો એક યુગ પડયો.
એકલઆસની કર્ણુરાજે શિબિરમાં
સાંભળ્યો એ કૌરવકોલાહલ.
હેમાકોપમાંથી જાગી વીરત્વજવાળાઓ,
અન્તરશિલામાંથી પ્રગટયાં પ્રતાપઝરણીઓ.
મહારથી કર્ણુ આવીને ઉભો
શિબિરગુફામાંથી બાણશ્ય્યાની સન્મુખે,
જગતક્ષત્રિયત્વના એ તીર્થધામે.
વીરને વહનારવિન્દે રમતા'તા
પ્રતાપ ને પ્રેજાજવળતાના પરિમળો,
મહારથી પ્રણમ્યા ને પ્રાર્થ્યું:

૪૦

૫૦

‘કરવૃદ્ધ આદેશ દ્યો રણસંગ્રામનો.’

ગેળી હાસ્યે હસ્યા પિતામહ.
આત્મઝરણ્યો નિર્ઝરતાંતા
વદનરમતી એ હાસ્યલેખાઓમાંથી.
બાણશય્યાને ધ્રુવવતા બોલ્યા:

૫૭

‘પાર્થપ્રતિમા કલ્પે રિસાયાતા રણવીર;
ને ઉદ્ધૌષા’તા ‘નહિ દ્વહડું’
દેવવ્રતના સેનાસ્વામિત્વમાં.’
કર્ણમાં જાગ્યો છે યોધરાજ આજ.
પરાક્રમ પ્રગટયાં રણપુરુષનાં.
કર્ણદેવ છે કૌરવોનો પાર્થ.
જાવ, ને જૂઓ કૌરવરાજના કલ્યાણાર્થે.’

૬૦

૬૪

બીજમઆથમેલું કુરુક્ષેત્ર પછી
માજી ઉઠ્યું મહારથીના ધનુષ્યટંકારે.
શબ્દમંડળના ઝઝૂમી રથો ઘોષચક્રાવા.
યોધસંઘને થયું પધાર્યા બીજા બીજમદેવ.
દુર્યોધને ભૂત-ભવિષ્ય વાંચ્યા,
જાણે પિતામહ પાછા ઉઠ્યા બાણશય્યામાંથી.

૭૦

આનન્દા, ઉજળ્યા, પ્રપુલ્ક્યા કૌરવનાથઃ
જાણે આથમેલો ઉઝ્યો સૂર્ય.
ઉત્સાહબોલે પૂછ્યું મહાપતા મહારથીને;
'મહારથી ! કોને રથે ચઢાવીશું
હવે સેનાસ્વામીનો મહાધ્વજ ?'

૭૫

મહારથીનો ઉત્તર હતો સેનાગ્રાજ્ઞનો.
બાણ છૂટે એવો વણ્ટયો બોલ;
'શુરુદેવને-બૃહદ્રથનાના બૃહસ્પતિને.
અભેદ બૃહો રથશે આચાર્યદેવ.
દેવાદ્રિ હિમાલયને ભેદે,
એ ભેદે દ્રોણાચાર્યના સંગ્રામબૃહને.
આચાર્યદેવ સંરક્ષશે; હું સંહારીશ.'

૮૦

૮૨

કૃપાચાર્યે ઉદ્ગાયા રણમન્ત્રો,
મહારથીએ વાયો મહાશંખ,
કૌરવરાજે કીધો અભિષેક,
સેનાસ્વામીનો રણધ્વજ સિન્ધુરાજે
ચઢાવ્યો દ્રોણાચાર્યના રથશિખરે;
જાણે રણદેવને ધરાવ્યો રણકિરીટ.

૮૮

સેનાઓના મહાસાગરોની
ચોળનલાંબી તરંગાવલિઓની મધ્યે
મહાનોકા શો ઉભો' તો આચાર્ય રથ.
આનન્દશબ્દે ઉચ્ચર્ચા આચાર્યદેવ.

૯૦

૯૨

‘હસ્તિનાપુરસ્વામી કૌરવરાજ !
પાળ્યા-પોળ્યા-પ્રપુલ્લાબ્યા અધીં સદ્દીભર.
આજે ઉચ્ચું છે આ યુદ્ધપર્વ.
મામી હ્યો વીરશોભનું વરદાન.
કુરુક્ષેત્રનો ધરાવો છો સંગ્રામયુગટ.
આનન્દું છું. જંગમેદ્દાઓ જોશે જગતના
ઋષિવંશની દેવસોદામણી રણુરમણા.
પાંડવકૌરવને શીખવાડી છે પરાક્રમવિદ્યા.
ગુરુશ્વશર્મા સમા છો સહુ વિશ્વપથસ્વી,
પણુ આ મસ્તકે પૂજ્યું છે સદા
હસ્તિનાપુરના રાજસિંહાસનને.
ફરી વળી એકદા કુરુમંડળ મધ્યે
શીખવાડીશ એ શ્વઅખેલના ક્ષત્રિયપ્રવરોને.
માગો, કૌરવરાજ !
મામી હ્યો મનમાનવું વરદાન.’

૧૦૦

૧૦૭

આત્માનન્દની અદ્ભુત ચન્દની
છવાઈ રહી કૌરવરાજને વદનમંડળે:
જાણે અણુધારી ચન્દ્રિકા ઉર્ગી,
પૂજ્યતાની પ્રણામજલિ કીધી,
ને ગુરૂદેવને યાચ્યું કૌરવરાજે;

૧૧૦

૧૧૨

‘પડિવો ચે છે પુત્રો આપના.
ગુરૂદેવ ! નથી પ્રાર્થતો સંહારવાનું.
સજવન આણે એ યુધિષ્ઠરને
કૌરવકુળની સંગ્રામસલાની મધ્યે.
સંહારીશ નહિ;—શપથ છે ત્રોત્રપ્રવરૈના.
સંહારીશ નહી, છૂત રમાડીશ;
ને હરાવી વળાવીશ વળી વનવગડે.
શિયાળત્રાં શાં ઝૂરશે બટકતા
પડિપુત્રો આઢગાઢ વનવનમાં.
લાવો, ગુરૂદેવો લાવો;
આણે એ પડિવન્યેષ્ટને
બાંધીને ચોધસોહન્તા ચાપપાશમાં.’

૧૨૦

૧૨૪

ગુરૂદેવે પ્રજા પૂછ્યો દિગ્પાજાને.

સંહાર ન હતો શિષ્યનો;
પુત્રધાતનું નહતું પાતક. બોધ્યા:

૧૨૭

‘ધર્મરાજ છે અજ્ઞાતશત્રુ.
અભ્યુત્થાન એક જ છે અજ્ઞાત;
એનું ગાડીવ છે ગજનભેદી.
પાંડવભ્યેષ્ઠ ન ઝડપાય પાર્થરક્ષામથી.
ત્હમે વાળો અભ્યુત્થાનને રણવટે;
ને હું બાધુ યુધિષ્ઠિરને રણપાશમાં.’

૧૩૦

૧૩૩

‘તથાસ્તુ, ગુરુદેવ!
ગિરિગરવો ગઢ પાડ્યો આજ.
ચાલો; કુરુક્ષેત્ર બોલાવે છે.’

૧૩૬

ગુરુદેવે રમ્યો ગિરિવ્યૂહ;
ને પાર્થ પધાર્યો પાંડવસેનાના કિરીટાગ્રે.
હસ્યો, નમ્યો, ધનુષ્યપ્રણામ કીધા.
પછી રથારૂઢ માંડીવધનવાએ
પ્રદક્ષિણા કીધી ગુરુદેવની.
કૃષ્ણચન્દ્રે રરિમઓ પરિત્યાગ્યા, પ્રણમ્યા;
વન્દન વન્દાવ્યા રથના અશ્વરાજોને.

૧૪૦

કાળબીપણુ ગુરૂદેવ થયા જળકોમળા;
શિખર મટી થયા સરિતા.
ઉરઉભરાતો ઉમળકો ઉચ્ચાર્યો 'કલ્યાણુ.'

૧૪૬

બલપિંબોલ છે બલબોલ.
પરબલે થે પડ્યો પાડ્યો 'કલ્યાણુ.'

૧૪૮

પાર્થ પછી પેઠા કૌરવસેનાની પાખમાં.
મહારથી કલ્પુદેવ ઉભા અન્તરાયે;
જાણે ગિરિછાટે આતર્યો જળધોધને.
ગાંડીવધન્વા ગાંડીવ સાધે ત્યાં તો
અભિમન્યુ ઉભો આગે ઢાલ થઇને.
પુત્રે ઝીલ્યો પિતાનો ભાર,
ને ઝીલ્યા પ્રતિરથીના બાણપ્રહાર.
કુમારને કલ્પુરાજ સુકુમાર હર્યા.
પાંપણો પડી ઉપડે ત્યાં તો
અભિમન્યુએ પાડ્યો કલ્પસારથીને.
રથ થયો સારથીસત્તો;
ને દિશદિશમાં દોડી ગયા
મહારથીના ત્રેરણાસના રથઅશ્વો.

૧૫૦

૧૬૦

અને અદ્ભુત દીકું મહાસેનાઓએ
કે કુમારે ભગાડ્યા મહારથીને.

૧૬૩

મહાબાહુ મામા મદ્રાને પહોંચે
નકુલ બાણજનને લડાવ્યાં રણલાડ,
ને કીધો સંગ્રામશરો.
પછી ભીમ શું ખેલ્યું ગદાયુદ્ધ.
ગદાઓ ધૂમી, મંડળો રચાર્યા,
સુવર્ણના તણખાઓ ઉડ્યા,
ધરિત્રી માતાને ચે ઘડિકે લાગ્યો ભાર.
સિંહ ઉછળી સિંહને અક્ષયામ એમ
ગદાધારીઓ પડ્યા ને પછડાયા.
કૃતવર્માએ સાતર્યા શસ્ત્રને,
ધબ્ધુએ રથે લીધો ભીમસેનને;
ને એ દિશાઓમાં વાળ્યા એ રણરથોને.

૧૭૦

૧૭૫

સંગ્રામ ચક્રાવે નહડ્યો હતો;
નરકેસરીઓ પરવરતા'તા પરાક્રમપન્થે.
શુરદેવ ધૂમણે ધૂમતા,
ગણે સૂર્યમંડળ મધ્યે સૂર્યદેવ.

પાડવસેનાને પરિધ ભેષો,
મહારથીની ત્રિજ્વાઓ છેદીઉઝેદી,
ધર્મરાજની સ્હામે આવીને ઉભાઃ
બાણે હસ્તિરાજની સ્હામે હસ્તિરાજ.
માન્યું કે કળશે મનેરથ.
ચારપાંચેક છોજો ઉછળી શરણાલોકાની;
ત્યહાં તો થયો સૂર્યાસ્ત.
શિખિરમંડળની ધણુધણી ઉઠી ગુફાઓ
ને યુક્તિરામના ગાળ્યા શંખનાદ.
ધર્મરાજને આશીર્વાદ અર્પી
ગુરુદેવ સિધાબા શિખિરધામે.
ભીષણુવણી તે તિથિએ
દુનિયાએ દીઠા સંહારદગ્ગાઓ.

૧૮૦

૧૯૦

૧૯૨

એમ રાત્રિ ઉતરી કુરુક્ષેત્રે.
બિરાદાથીઓએ બિરદાવલિએ ગાર્હ;
કવિકુંજરાએ ધતિહાસગાથાઓ ઉચ્ચારી;
યોધયોધના હૈયાકુંડમાં
અભિષેક કીધા તારકબોતિઓએ.
ને પછી પડ્યું યૌવનચશસ્ત્રી પેલું સહવાર.

૧૯૮

એ સહવાર હવું જોયનવણું.

હારિકામાં સુદર્શન ધૂમણું એમ
સૂર્યકિરણો ધૂમરીએ ધૂમતાં,
તેજવમળો ધૂમરીએ ધૂમતાં,
ચોધમંડળો ધૂમરીએ ધૂમતાં,
શસ્ત્રઅસ્ત્રો ધૂમરીએ ધૂમતાં.
જગત જાણે ચકાવે ચહડયું હવું.
એ જોયનધૂમરીઓની મધ્યે,
એ ચક્રચકાવાની વચ્ચેવચ્ચ,
રાશીઓમાંના ચન્દ્રમંડળ સમી,
વિરાજતી'તી પાંડવવીરસભા.

૨૦૦

૨૦૯

સૂર્ય સંજાથે અરુણ ઉગે એવે।

ત્યાં ઉતર્યો સૂર્યદેશેથી
તેજસૂરંગી એક ચોધરાજ.
તેજસૂરંગીલો હતો એનો ઉપરણો,
તેજસૂરંગીલો હતો એનો ફેહસ્ત'ભ.
સૂર્યકિરણુ સમો એ આબ્યો ને ઉભો.

૨૧૦

૨૧૫

‘હું’ હું’ ત્રિગતોનો સંગ્રામદૂત;

ને લાબ્યો છું મહાનુભાવ પાંડુપુત્રને
સંશયક ત્રિગર્તોનું રણઆહવાન.
જીતે તે જીવે જગમા;
રણપલાયનની છે સંગ્રામઆણુ.
બણાવળી હોય એ પધારે
કુરુક્ષેત્રના દક્ષિણકિનારે.
ત્યાં ખેલાશે ત્રિગર્તોનો રણજંગ.’

૨૨૦

૨૨૩

સળગતું આહવાનત્રિશળ
યોધરાજે નાખ્યું વીરસભામા:
જાણે બળબળતો તારો પડ્યો.
વીરસભા સળગી ઉઠી,
ને ત્રિશળને ઉપાડ્યું બીમકર્માએ.

૨૨૮

‘કોઠીનાં કોઠ ફોડે છે, યોધરાજ !
એમ ફોડશે મસ્તકો આ મદા
પાંડવઆવાહનતા ત્રિગર્તમંડળનાં.
નહાના પડશે પાતાળગર્તો એ ત્રિગર્તોને.’

૨૩૦

૨૩૨

પછી ધર્મવાણુ બોલ્યા ધર્મદેવ;

‘યોધરાજો અપમાનતા નથી આહ્વાનોને.
 ત્રિગર્તોનું આહ્વાન છે આણ્વાવળીને.
 શરવૃદિ છે કિરણવૃદિ;
 ગદાધાવે થાય ઉદ્ધાપાત.
 ઉદ્ધાપાત ન ખમાય ત્રિગર્તમંડળથી.
 બીમ ! કૃષ્ણાણું ન ખેલશે એ રહ્યું મેલ
 આશી-કરુણના દક્ષિણકિનારે.
 સેનાસ્વામીને કહેજો, યોધરાજ !
 પાડવો આનન્દે છે રણઆહ્વાને.
 ગાંડીવધન્વા આવશે રણ રમવાને.’

૨૪૦

૨૪૩

દ્રુત ગયો-ગયો કિરણ પાછું વળ્યું.
 કૃષ્ણદેવે રણરથ સમાયો-સાંતર્યો,
 આણ્વાવળીએ રણદેવને પૂજ્યા,
 ધર્મદેવની ચરણવન્દના લીધી,
 ગગનવિહારનો કીધો ધનુષ્યટંકાર.
 રહવારના પ્રથમ પ્રહરે
 પ્રભાતના પરાક્રમદેવ સમોવડો
 પાર્થ પધાર્યો રણ રમવાને
 આશી-આશીની દિશાઝાડીઓમાં.

૨૫૦

૨૫૨

પછી એડા સ્થવારનો ખીજો પ્રહર.

એ હતું તે તિથિનું કાળચોધડિયું.
હસતા-રમતા આવ્યા એક સંન્યાસીજી.
જોગિયાનો હતો વેશ,
ને જોગીનાં હતાં અંગઆબૂપણો.
મુખડેથી બૂલતી'તી એમને
વૃદ્ધત્વની કેશકિરણાવલિ.
ધર્મદેવને પાથે પડ્યા સંન્યાસીજી,
સંન્યસ્તસ્વાંગ ઉતારી ધર્યો ચરણોમાં.
વયોવૃદ્ધ સંન્યાસી થયા જોખનજોધ.

૨૬૦

૨૬૨

‘અજળ છે ઉમંગ, મહારાજ !

આજનો કૌરવસેનાનો.
કૌરવસેનાનીઓએ સત્કાર્યો,
દ્રોણ ગુરુએ પૂજ્યો આર્યો,
હસ્તિનાપુરના મુગટધારી પ્રણમ્યા
યોધમંડળના આપના સંન્યસ્તદીક્ષિતને.
આજની છે અહુત વ્યૂહરચના ત્હાં.
ઠાણવી નાખ્યો છે ગુરુદેવે જ્ઞાનકોશ,
વજ્રદેહીઓના માંડ્યા છે દુર્ગકોડાઓ,

૨૭૦

ને કૌરવસેનાનો રચ્યો છે ચક્રવ્યૂહ.
જીવશે એ જોશે જગત પાછું;
મરશે એ અમર થશે અમરવાડીમાં.'

૨૭૪

બાહુ ફરકયા, નમન નાચ્યા,
અમઅંગ ચઢડ્યા વીરત્વહિન્ડોળે;
પાંડવોએ પેખ્યા આવન્તાં પરાક્રમોને.
ધમદેવની રણપ્રતાએ પૂછ્યું:

૨૭૮

‘ચકાવો !-કાણુ બેઠશે ગુરુદેવનો ચકાવો ?
દ્રોણશિષ્ય બેઠે દ્રોણવ્યૂહને.’

૨૮૦

પાંડવો ચિન્તનચકાવે ચઢડ્યા.

૨૮૧

એવે આબ્યો પાર્થકુમાર
રથધોડીલા ખેલાવીને.
એની આખોમાં વિરાજતો’તો બાળસૂર્ય,
એના બાઅદેશે હતો વીરમુગટ,
એની મુદ્રામાં વહતા’તાં દેવતેજઃ
જાણે અમરોનો સુવરાજ.
કુમારના વદનારવિન્દે કૂટતી’તી

સોળસોળ વર્ષની સોળસોળ પાંખડીઓ;
જળે પૂર્ણિમાનો પ્રપુલ્કેલો ચન્દ્રમા.
આવ્યો, પ્રણમ્યો, પેખ્યું, ને પૂછ્યું:
'શા છે ભમ્ભરને ચિન્તાભાર? દાદાજી !'

૨૯૦

૨૯૨

ભીમસેને ભાગ્યો એ ભેદ.
'આજે છે આચાર્યપર્વ.
ગુરૂદેવે રચ્યો છે ચક્રવ્યૂહ.
અર્જુન બાપુ સિધાબ્યા દક્ષિણદિશે
ત્રિગર્તોનું આહ્વાન ઝીલવાને.
ચક્રાવાને ભેદશે કિયે વીર ?
એ છે શ્રાવણે! ભમ્ભરખેડેલો ચિન્તાભાર.'

૨૯૬

ત્યાં તો ગગનકાટકા થયા જોખનના.
'ત્યાં પડ્યા નથી કાંઈ અન્તરાયે.
ને પવનવિરાજ્યા પર્વશિખરો યે
ક્યાં નથી ફાડ્યા-ઓળંગ્યા
દેવપ્રતાપી પાંડુપ્રવરોએ ?
ગદ પાડે એ ચક્રાવો ભેદ.
ભીમકર્માની ગદા બાગશે

૩૦૦

દુર્મકાટને ને ચક્રવાના પરિધને.

ચક્રાવો ભેદવો છ રહોયડો—

પાર્થ બાપુએ પદાબ્યો છે એ સંગ્રામપાઠ.

કપરૂં છે મહી'થી નિઃસરવું.

૩૧૦

પાછા વળતાં નથી આવડતું ધર્મકુમારને.

આચાર્યદેવના ચક્રવ્યૂહને

ભેદશે આચાર્યદેવનો શિષ્યપુત્ર.

પુત્રમાં અવતર્યા છે પિતૃદેવોના પ્રતાપ.'

૩૧૪

પરક્રમગાજનતા પુત્રબોલે

આનન્દકૂવારા કૂટયા ધર્મરાજને.

રોમહર્ષ જાઓ. બોલ્યા.

૩૧૭

'ન્હાનો, ત્હો ચે સિંહનો બાળકો.

પુત્ર ધારશે પિતાનું સંગ્રામછત્ર.

સેનાદુર્ગ ભેદતાં આવડે વીરપુત્રને;

૩૨૦

વીરપુત્રને ન આવડે પાછા વળવાનું.

અભિમન્યુ મહારો વી'ધશે ચક્રવાને આરપાર.

ભીમની ગદા ને ધૃષ્ટદ્યુમ્નની સાંગ

સંરક્ષશે રથચક્રો યુદ્ધસ્વામીના.

રસાતળ પાડળે, યોધરાઓ
ઠૌરવસેનાના સેનાદુર્ગના કોટકાગરાઓ.
દિશાઓ દેખાડળે સદા પાર્થકુમારને,
પુત્ર ઝીઝશે પિતૃગોત્રનો ભાર.
વડિલો પરવરશે પુત્રને માર્ગે.
આળે છે યોવનનું પર્વ,
ને અભિમન્યુ છે આળનો યુદ્ધસ્વામી.
પાર્થને રથાસને પાર્થકુમાર'.

૩૩૦

૩૩૨

આચાર્યદેવના ચક્રવ્યૂહને ભેદવાને
પાડવોએ નિર્ધાર્યા પુષ્પકવ્યૂહ,
શ્રી રઘુવીરનું વિજયવિમાન.
ગુફાગુફામાંથી ઝરણાં નિર્ઝરે એમ
સેનાનીઓ નિર્ઝર્ષા શિબિરગુફાઓમાંથી.
સુભદ્રાએ રણુચ સભ્યો,
દ્રૌપદીએ રણુતિલક કીધું,
ઉત્તરાએ રણુમાળ આરોપી,
સહિયરોએ ગાર્હ રણુવિદાય.
એ વિદાયગીતે ધૂણાવ્યાં યોધશિબિરોને;
અશ્વરાળેની ધમકાવી ધૂધરમાળોને;

૩૪૦

રથધ્વજો ભર્યાપૂર્યા મહારથીઓના.
 અગોચરને ધાટે લખતી બેઠી હતી
 વિધાત્રી વિશ્વના ભાગ્યલેખ;
 વિધાત્રીનાં જમને ફરકાવ્યા ભાગ્યપાનાંઓ.
 દૂધઉજળી કેા માઝમરાતે
 ઝાડીઓનાં ઝુંડ ભરીભરીને
 આજે યે આજે છે કુશ્મેત્રમાં
 ઉત્તરાતી સહિયરોનું એ ગીત.
 જોગણીઓ ઝીલે છે એ રાસડા,
 ને શંકરમણો નાચે છે એ નૃત્ય.

૩૫૦

૩૫૩

અલબેલો આજ યુદ્ધે રહડે રે લોલ.

૩૫૪

હો ધન્ય ધન્ય ! જોખનજ્યોત રણરથે વિરાજે,
 અલબેલો આજ યુદ્ધે રહડે રે લોલ;
 પ્રતાપી પુત્ર પિતૃધર્મ પાળવાને કાળે
 અલબેલો આજ યુદ્ધે રહડે રે લોલ.

૩૫૮

ઓ આભ ! તહમે ધરજો આકાશી છત્રછાયા,
 અલબેલો આજ યુદ્ધે રહડે રે લોલ;
 બ્રહ્માંડનાથ ! ધડજો એની વીર વજ્રઠાયા,
 અલબેલો આજ યુદ્ધે રહડે રે લોલ.

૩૬૦

૩૬૨

આ ચોધ મ્હારો રમશે રણખેલ સેનાઅગ્રે,
અલખેલો આજ યુદ્ધે મ્હડે રે લોલ;
મુગટ થઈ શોભશે શરમંડળે સમગ્રે,
અલખેલો આજ યુદ્ધે મ્હડે રે લોલ.

૩૬૬

હો મહાવનો ! વરસો પ્રયંત વનવૃષ્ટિ,
અલખેલો આજ યુદ્ધે મ્હડે રે લોલ;
પિતૃદેવો ! નિરખો આ મ્હોરી પિતૃસૃષ્ટિ,
અલખેલો આજ યુદ્ધે મ્હડે રે લોલ.

૩૭૦

પાર્યંકુમારે રણુશંખ વગાડયો
તે જાણે જગતનું જોખન ગાજ્યું.
ધમદેવને હૈયે ઢળી,
દ્રૌપદીને પાયે પડી,
સુભદ્રાનો સૌભાગ્યપાલવ નેત્રે ચાંપી,
સગર્ભા ઉત્તરારને નયનાશિષો વરસાવી,
પિતૃદેવ-માતૃદેવને વન્દી વન્દી
અભિમન્યુએ પાશ મૂક્યો રથચક્રપાવઠે;

જાણે કુરુક્ષેત્રમાં ઉઘ્યો નવસૂત્ર,
 જાણે જોખન ચઢ્યું જગત જીતવાને.
 જોખનજોધ રણરથે ચઢકયો ત્હારે
 પાંડવસેનામાં પ્રગટયા જોખનજોમ,
 યોધયોધને સાંભર્યા જોખનના જંગ,
 યોધયોધને જાગી જોખનપ્રેરણાઓ.
 એનું એક રથચક્ર રક્ષતી'તી બીમમદા,
 ને બીજું રથચક્ર રક્ષતી'તી ધણ્ણુમ્મની સાંભ.
 સુભદ્રાનો જાણે રણ રમવા સિધાવ્યો
 ત્હારે પાંડવસેનાનો ગાળ્યો જે શંખનાદ,
 યુગપરિવર્તનના સાગરો તરીકિતરીને
 આજે યે ગાજે છે એ પરાક્રમધૌપણા
 જગતજોખનનાં હેચાહેચામાં.

૩૮૦

૩૯૦

૨૯૧

અભિમન્યુએ રણવાટ લીધી:
 જાણે ભરતગોત્રનું પરાક્રમ ચાલ્યું.

૩૯૩

આશ્ચર્ય દીઠાં ત્હારે ઇતિહાસે.
 યૌવન દોરતુંપ્રેરતું પિતૃઓને,
 ને પિતૃઓ જતા'તા જોખનપાડી વાટે.

અભિમન્યુ પાછળ પિતાઓ સંચરતા.
જગતે જોયેા જોયનનો જથ.

૩૬૮

કૌરવસેનાએ કીધો'તો ગિરિકિલ્લો.
આજે કૌરવાના હતા ધમકેવને.
મંહી હતી શિલાકપરી ગિરિધાટીઓ;
માર્ગમાં માંડી'તી માર્ગબૂલબૂલામણીઓ.
કિલ્લાનો કોટ હતો હસ્તીસેનાનો.
મધ્યદેશે ફરફરતો હતો મગનપ્રાન્તધોતો
હસ્તિનાપુરના મહારાજવીનો મહાધ્વજ.
કેડીઓ કેડી હતી સેનાહરોળોની.
વચ્ચે વચ્ચે ખોદી'તી ખીણોની ખાખઓ,
વચ્ચે વચ્ચે પાથર્યા'તા ચોકનાં સરોવરો.
કોઠે કોઠે ઉભા'તા અતિરથીઓ,
ખૂણે ખૂણે ખોદી હતી
ચોધરાજેના રણુરથોની રણુચંબીઓ;
જાણે સ્થાપ્યા સંત્રામમિનાર.
ગદાધારીઓના કીધા'તા ગઢકામરા,
સાંગધારીઓને સ્થાપ્યા'તા માર્ગદારોએ;
બેરખબરહીઓને બેઠે

૪૦૦

૪૧૦

એ પ્રવેશ સેનાદુર્ગમાં.
 મહારથીઓના ઉભા'તા મહારતંબો
 મોખરામોખરાના મુખગર્ભમાં.
 હયસ્વામીઓ ને બાણાવળીઓ બેઠા'તા
 ગરુડમંડળ સમા પવનની પાંખે,
 અરિસંધને ઝડપવાને.
 આચાર્યદેવ ને મહારથી કર્ણુરાજ
 બે હતા સેનાદુર્ગના વજ્રહરવાળ;
 જાણે ગગનધૈરાવાના દિશાદારોએ
 રક્ષાપાળે ઉભા સૂર્ય ને ચન્દ્ર,
 એવો હતો કૌરવસેનાનો સેનાદુર્ગ,
 એવો હતો ઇતિહાસગાજ-તો દ્રોણચક્રાવો:
 જાણે યમપુરીમનિ યમદુર્ગ,
 જાણે કાળનો કાચડો.

૪૨૦

૪૨૯

કૌરવમહાસેનાના સંગ્રામવિજયે

૪૩૦

પાંડવસેના પરવરી તે જાણે
 મહાખડકને પાડવાને ઉછળતી ચાલી
 મહાસાગરની તરંગપરંપરાઓ.

૪૩૩

દુર્ગા રહામે દુર્ગા ઉભે એમ
 પાંડવમહાસેના આવી ઉભી
 કૌરવ મહાસેનાની સન્મુખેઃ
 જાણે સાગર રહામે સાગર ઉભો.
 અભિમન્યુના દેહદેશેથી ફૂટતાં તાં
 પ્રતાપપ્રોજ્જવલ સ્પર્શતેજ.
 દેવવર્યસ્વી પાર્થકુમારે
 આભયરથરાવતો વાયો સ્વંત્રામશ્ચંપ.
 પછી વાગ્યાં રથુનાં રથુશીંગડાં;
 શ્ચંપ પૂરાયા, ચોધૌપણ્યાઓ ચપ.
 અન્તરમાં અવધાયુ' આચાર્યદેવે
 કે પધાર્યો ચકાવો ભેદવાને
 સિંહનો આળકો શિષ્યપુત્ર.

૪૪૦

૪૪૬

કવિતાએ કદપ્યો નથી
 એવો મંડાણો પછી રથુસંત્રામ.

૪૪૮

પ્રથમ આણુ મૂક્યું પાર્થકુમારે;
 પુત્રવિનયનું, પ્રણમનનું.

૪૫૦

જઈ પડ્યું ગુરૂશીલીલાના ચરણોમાં.
 ઉપર નાખ્યું આચાર્યદેવ
 આશીર્વાદનું એક બાણ.
 કુમારની અશ્વખરીઓમાં જઈ રોપાયું.
 રણભૂમિમાં ફૂટતા ફૂલછોડ સમાં
 શોભતાં તાં રણમંડળમાં એ બાણદ્વય.
 એવે ગુરૂદેવે દીઠા દુપદરાજને,
 પુરાણા પુરાણા પ્રતિરથીને.
 જૂની જવાળાઓના જગ્યા ભણુકાર,
 ને રથને વાળ્યો દુપદદિશામાં.
 પાંચાળપતિ શુ રણ ખેલવાને સંચર્યા
 દાવાનળમુખી દોણાચાર્ય.

૪૬૦

૪૬૨

બીજે બાણે સુભદ્રાપુત્રે છેલ્લો
 મહારથી કણ્વનો રથધ્વજ.
 મહારથીએ વળતી નાખી બાણત્રયી
 કુમારના ત્રિગુણને બંધિવાને.
 કુમારે સ્હામી વાળી બાણઅઠાધ;
 ત્રણે છેદી કણ્વબાણત્રયીને,
 ને પંચેન્દ્રિયો ભેદવાને શરપંચ,

કર્ણુરાજને વરસી જાણે કૂલપાંખડીઓ.
એવે કર્ણુરાજે ભાળ્યો બીમકર્માને,
બાળઅખાડાના શીંગધારી આપ્પલાને.
આંખમાંથી ઝરી ઉઠી કૂલખરણીઓ.
રથ ખેડયો ગદાધરના ધાવ ઝીલવાને,
સિંહઆળકાને છોડી સિંહસામને.
એમ ઉધડી ગયાં સેનાદુર્મનાં દારદ્રથ,
અને આયુધડંખાળા ચોધગદમાં
હાકલ પાડી પ્રવેશ્યો પાર્થકુમારઃ
જાણે વનજીંગોમાં નરવ્યાધ.

૪૭૦

પાંચ-પાંચ હજાર વર્ષે આજ
અગમ્યભેદુ ઉકેલશે કેા જોષ ?
યુદ્ધભેદુ ભાગશે કેા ભેદ
કે ચક્રાવાના મોઢળા મૂકાયા દુર્ગદાર
એ તે હતા વડિલધર્મના વાત્સલ્યભાવ ?
કે હતી યુદ્ધવિશ્વારદોની પરમ યુદ્ધનીતિ
મહારથીને ગઢધોરાવમાં ભેરવાની ?
સમશેરને છે એ લોહપૃષ્ઠો;
ને દુનિયાં ચે છે દોરંઝી.

૪૮૦

૪૮૮

કૌરવ મહાસેનામાં પાર્થકુમાર પેઠો.

એ જાણે વાવાઝોડું પેહું મહાવનમાં.
 ભાગતો, પાડતો, રંજાડતો, ઉચ્છેદતો,
 રમણભમણ કરતો'તો કુરુરણમાં
 ગરૂપાંખે ધૂમતો એ કુમાર.
 કપ્હાંક કાપતો અંગડાળીઓને;
 કપ્હાંક પાડતો દેહચડને;
 કપ્હાંક ફેડતો મસ્તકકુંભને.
 પાંદડાં-પાંદડાં વેરે વૃક્ષરાજનાં,
 એમ વેરતો ને વાયુમાં વાવતો
 રણુરથોના અણુપરમાણુઓને એ.
 શિખરને પાડે એમ પાડતો હાથીઓને;
 મેઘમંડળને વિખેરે એમ
 વિખેરતો'તો સેનાખેરખોનાં જૂથને.
 ભમ્ભરની બુકટિ નાચે
 એમ નાચણું'ણું એનું ચાપ;
 કીકીમાંથી કિરણો વહૂટે
 એવાં વહૂટતાં'તાં એનાં શરમંડળ.
 અભિમન્યુની યુદ્ધરમણા બોલતી
 કે જગત છે જોળનનું.

પ્રથમે ભેટયો લક્ષમણ કુમાર,

૪૯૦

૫૦૦

૫૦૮

કૌરવકુળનો ચન્દનછેડ.

૫૧૦

અંગઅંગની ડાળેડાળેથી એને

ઉડતાંતાં ઝેરનીલાં ઉડણનાગબાણો.

બત્રીસલક્ષણા લક્ષ્મણે છોડ્યું નાગપાથ;

પુણ્યલક્ષણા પાર્થકુમારે વાળ્યું ગરડાઅ.

ને પછી છેલ્લાં સહુ રથચક્રો.

કુરુકુમાર સિધાબો નવરથ શોધવાને.

૫૧૬

પછી મળ્યા દુર્યોધને દુઃશાસન.

સાંભળ્યાંતા ને સાંભરતાંતા સૌભદ્રેયને

એમના અધર્મકર્મના ઉત્પાતો.

મહાગદાઓ ધૂમાવી એમણે

૫૨૦

ને જ્યોતિપરિધો રચ્યા અગ્નિઝાળના.

અગ્નિને યે પી ગયો અભિમન્યુ.

નાસિકાત્ર છેલ્લાં છોડી બાણચોકડી.

એમણે ઉચ્છેલ્યાં કૌરવવીરોના મુખડોને.

બાણનાં રણઅપમાન ઢાંકવાને

બન્ને સંચર્યા યોધજી'ડોમાં.

૫૨૬

ત્યાં તો પધાર્યા કૌરવમહારાજ:

સોનાનું હણું કવચ, સોનાનો હતો ટોપ,
વિષતેજસ્વી નાગનયનો સર્મા
મંઠી ઝળકતાં તાં મહારત્નો.
કુમારે રણપ્રણામ કીધા વડિલને;
ને વૃક્ષધટાનો ઘેર છેદે એમ
ઉચ્છેદ્યું હસિનપુરપતિના રથછત્રને.
હિછાંછળી ધૃષ્ટતા જોઈ દુર્યોધને જોખનમાં,
ને શોધવા ચાલ્યા સમવયસ્ક પ્રતિરથીને..

૫૩૦

૫૩૫

જયદ્રથ આવ્યો જયકલગીએ.
લોલવિલોલ નયનમણિઓ તો જાણે
રણના કીધાં તા રણદીવડા.
સિન્ધુનદના મહામધ્ધરને ઝડપવાને
પાર્થકુમારે પાથરી શ્વરગ્ગળ.
ચેતનરાજની ચેતી ગઈ ચેતના,
ને પાછે પગે પાછા વાળ્યા
જળપંખાળા રથઘોડીલાને.
જીવ બહાલા એને જીદ ઓઝાં.

૫૪૦

૫૪૪

કૃષ્ણચંદ્રે ને ધર્મદેવે

કીધી'તી યોધમણના ઉપપ્લવ્યમાં,
ત્હારે અભિમન્યુને ગણ્યો'તો મહારથી.
ચક્રાવાના ચોકમાં ઉત્તરાસ્વામી શોભતો'તો
મહારથીઓમાં યે વિરલ મહારથી સમોવડો.

૫૪૬

આચાર્યદેવ દૂંઢતા'તા પાંડવભ્યેષ્ટને
આશિ-આશિનાં સેનાવનોમાં.
એટલે કુમારને સામને આવ્યા કૃપાચાર્ય.
કેસરીની કેસર સમોવડી
ઉછળતી'તી પિંગળ કેશાવલિ:
જાણે ધુળ્લીએ ધૂણાવ્યું મસ્તક.
મહાધર ભીમકર્મા પડ્યો આડો.
યુદ્ધમાંથી સિંહરાજ નીસમાં
ત્હાં દેવાયાં યુદ્ધનાં યુદ્ધાર.

૫૫૦

૫૫૮

વટોળને વિટપો નમે છે એમ
સેનાનીઓ નમતા કુમારની શરધારાઓને.
રથયોધની જીવનઆશાઓને ઝખકોળતા
અભિમન્યુના ચઢેલા ઉત્સાહમેધ.
દેવસેનાપતિનાં મોરપિંચ જોડજોડલાં

૫૬૦

ઈન્દ્રધનુષ્યો રચતુ'તુ' કુમારધનુષ્ય,
રથુ રમતો રમતો સૌભદ્રેય
આવીને ઉભો ચક્રાવાના ચક્રદેશ:
જાણે ગિરિગઢને જયસ્તંભ,
પાર્થકુમાર હતો નહાનકડો પાર્થ.

૫૬૮

અભિમન્યુ રણધૂમરીએ ધૂમતો
તે જાણે વાતા'તો જોયનનો વટોળ.

૫૭૦

અભિમન્યુનો ચક્રાવો
કેમ કહે છે લોકવૃન્દ એને ?
એ તે હતો દ્રોણચક્રાવો ?
કે અભિમન્યુનો ચક્રાવો ?

૫૭૪

અભિમન્યુએ નાભિમંડળમાં બેસો દ્રોણચક્રાવો
ને જીત્યો સેનાસાગર,
માટે એ અભિમન્યુનો ચક્રાવો.
મહિ એનો નહિ; જીતે એનો વ્યૂહ.

૫૭૮

પછી હારેલા ચે.ધરાજોએ
મહાધોર કીધી યુદ્ધમન્ત્રણા.

૫૮૦

સિન્ધુરાજ બોલ્યા: 'ધેરો ને વધેરો,
ખાળકો મૂકાવે છે મહારથીઓનાં માન.
સત્સિન્ધુ સરિખડો નાંખે!
સત્સુખાળો ઘેરાવપાશ.
આયુષ્ય નથી અખંડ કોઈનાં ય તે.'

૫૮૫

સોળ વર્ષનાને સંહારવાને પછી
મહાવીરોની ચઢી પાંચપાંચ સદીઓ.
તટદ્વેરી બોળવાને સાગર ઉલટ્યા,
ધર્મક્ષેત્રમાં ઉછળી અધર્મછોળ.

૫૮૬

છ-છ દિશાદેશોમાંથી

૫૯૦

છ-છ આવ્યા વીજપંખાળા રણરથો,
ને ધેર્યો જ્યેષ્ઠનૃસિંહતા પાર્યંકુમારને.
અભિમન્યુને અભિસરતાં આવડતું ચક્રાવામાં;
નિઃસરતાં આવડતું નથી જ્યેષ્ઠનને
વિધિમાંડ્યા કાળકપરા લોકદુર્ગોમાંથી.
પાંડવમહારથીઓ ધાયા સહાયાર્થે.
એ પાંડવયોધને અવરોધ્યા સિન્ધુરાજ
સિન્ધુનદ સમ અન્તરાયે ઉભીને.

રાક્ષાસાથી નામ વણ્ણે
 એટએટલાં વણ્ણતાં કુમારનાં નામબાણે.
 લક્ષ્મણકુમારે છેલો રથધ્વજ પાર્થકુમારનો;
 ગાન્ધારરાજે સંહાર્યા રથધ્વાડીલાને;
 દુઃશાસને પાડયો વીરસોહન્ટો રણમુગટ;
 કૃતવર્માએ ઉચ્છેદ્યાં ધનુષ્યબાણનાં ભાથાઓ;
 કર્ણરાજે ભાંગ્યો આયુધભંડાર;
 દુર્યોધને અણુપરમાણુ કીધા રણરથના.
 શસ્ત્રવાધેલા છ-છ મહારથીઓ મધ્યે
 રથસૂતો-શસ્ત્રસૂતો ઉભો'તો પાર્થકુમાર;
 નણે આથમતું સૂર્યાગિર્ય.
 તાંડવકાળે હાથ ઉછળે છે મંડળાકારે
 એટલાં ઉછળતાં અભિમન્યુનાં અંગકિરણો;
 ને એ કિરણકિરણ વીંધતા'તાં
 મહાવીરોના નયનતારલાઓને.
 સિંહબાળકને શસ્ત્ર શાં?
 રણમંડળ મધ્યે રણસ્તંભ શો ઉભો'તો કુમાર
 એકલવાયે અને અડોલ:
 નણે ગિરિમંડળ મધ્યેનું ગિરિશિખર,
 નણે ઉછળતા સાગર વચ્ચેની મહાનૌકા.

૬૦૦

૬૧૦

૬૧૮

ત્યાં તો દિશાઓ પડી ગઇ,
 ને આંધી ચઢી જગતઅન્ધાપાની.
 મગનદેશ થયો ધૂળધૂંસરો.
 મ્હોસઝણો રજો માત્ર દિવસપ્રતાપ.
 એવે જયદ્રથે અવરોધી સાતમી દિશા,
 ને રમ્યો સપ્તસિન્ધુનો રણચક્રાવો.
 પછી ખડ્ગ વીંઝ્યું સિન્ધુરાજો;
 જાણે કાળની પાંખ વીંઝી.
 વીજળી પડે એમ ખડ્ગ પડ્યું,
 ને વધેયુ' કુમારમસ્તકને;
 જાણે કિરીટનો ઉચ્છેદો કિરીટસોહાગ.
 મુગટસનું મસ્તક ઉછળ્યું જોળનજોળનું,
 ને જઈ અદ્વૈતાયુ' કર્યું મસ્તકને;
 જાણે તેજગોળને અથકાયો તેજગોળ.
 મહારથી પડ્યા ક્ષણમૂર્છામાં.
 અસરાઓએ ઝીલી લીધો એ મસ્તકમુગટ,
 પારિજાતકની આરોપી વિજયમાળા,
 ને લેઇ મધ પાર્થનન્દનને નન્દનપ્રાસાદોમાં.
 કબંધને ઝડપવાને ધાયો દુઃશાસન.
 ત્યાં તો ધરતી માતાએ મારી ઝપટ,

૬૨૦

૬૩૦

ને ઝડપી લીધો અમૃતપ્રારથા કુમારને.
કુરુક્ષેત્રની પૃથ્વી ફાટી,
ને હૈયાસમાસ દીધો જીવનજીવને.
માતા પાલવછેડલો સંકારે એમ
સંકારી લીધો પાલવછેડલો પૃથ્વીએ.
કુરુક્ષેત્રે કુમારને હૈયાસમાવ્યો છે ત્હાં
આજે યે ઉગે છે અમરફૂલડાંઓ.
લોક એમને કહે છે જીવનનાં ફૂલ.

૬૪૦

૬૪૬

હાહાકાર વત્યોં કુરુક્ષેત્રમાં.
કૌરવરાજે વમડાવ્યાં જયવાદ્યો:
જાણે કુમારને જીત્યે કુરુક્ષેત્ર જીતાયું.
દ્રોણાચાર્યે કીધો યુદ્ધવિરામનો શંખનાદ.
ગોરમ્ભાથેલો મેઘાડમ્મર ફાટે એમ
ઓસરી ગયો મહાસેનાઓનો ગોરમ્ભો,
ને યોધસંઘ સિંધાવ્યો શિબિરશુકાઓમાં.

૬૫૦

૬૫૩

તે તિથિનો સૂર્ય આથમ્યો.

૬૫૪

પહોળે કુરુક્ષેત્રની દક્ષિણપાંખેથી
પધાર્યો ત્રિગર્તવિજયી પાંડવઆણાવળી

સંશયકેના રણઆહવાનને જીતીને.
 પાછળ પરવરતો'તો યોધપરિવાર.
 ગાંડીવનો ગાજતો'તો ધનુષ્યટંકારઃ
 વિજયનાં વામતા'તાં રણવાહી;
 લહેરિયાં લેતો'તો હનુમન્ધ્વજ.
 પાર્થે પાંડવશિખિરોને ફીઠાં શમશમાકાર.
 સૂનકારે જન્માવી શંકા.
 એક નેજળાએ કીધું શંકાનિવારણ
 કે સાત વીરોએ વધેર્યો સુભદ્રાકુમારને.
 તરકાળ રથને પરિત્યાગે અણુ'ને,
 ને રણભૂમિમાં ઉભો એક ગાંડીવઆધારે.
 ધરતી જોતો, ને આભ જોતો,
 ને કુરુક્ષેત્રની જોતો'તો દિશાઝાલરો.
 મહાવિસ્તારી ભર્યાં ભર્યાં કુરુમંડળમાં
 પાર્થે સાંભળ્યો ગાજન્તો સૂનકાર.

૬૬૦

૬૭૦

૬૭૧

ઘેર ભાસતો'તો એ સાયંકાળ.
 નહોતું અજવાળું, નહોતું અન્ધારું.
 એક પછી એક તેજજ્યોતિએ ઉતરે,
 એમ ઉભરાયા દિશાદિશામાંથી યોધરાજો,

ને ઉભા પાંડવપરાક્રમીના ચકાવે.
 સૂર્યધીમા પગલે પધાર્યા ધર્મદેવ,
 ને પાર્થમસ્તકે સ્થાપ્યો પિતૃવાત્સલ્યનો હાથ.
 પાર્થ પોકારી ઉઠયો:
 જાણે રણનું રણશીંગડુ ગાજ્યું.
 એ હતો પાંડવકુળનો પોકાર.

૬૮૦

૬૮૧

‘કળિયુગ બેઠો કર્મઅભાગિયો.
 પિતા પૂર્વે પુત્રે લીધી યમવાટ.
 સાત—સાત શરોએ ધૈર્યો એક બાળકાને;
 એ તે નરપણુ હતો કે નારીપણુ એમનાં ?
 કપટીઓ ખેલ્યા કપટખેલ,
 ને માણ્યો પાર્થરણુવટાનો અધર્મલાલ.
 અત્પહારે આ કૌરવસેનામાં
 જમવાઘો નથી વાગતાં જમપર્વનાં.
 એ તો વાગે છે યમદેવનાં યમવાઘો.
 અશ્વિર—અશ્વિર ઉગશે આવતી કાલ.
 ઉગતો સૂર્ય નિરખશે કુમારનાં વેર.’

૬૮૦

૬૮૨

નેત્રેથી ઝરતાંતાં નેત્રબિન્દુઓ,

મુખડેથી ઝરતા'તા વીરબોલ પાર્થને.
એ નહોતાં બિન્દુ કે નહોતા બોલ;
એ હતા ખરતા આત્મઅંગારાઓ.

૬૯૬

એવે આવી ઉત્તરા;
ભણે ઝગમગતી અગ્નિઝાળ.
અંગઅંગમાંથી ઉડતા'તા એને
વીજળવીજળના ઝબકાર;
ભણે બળુ' કે બાળુ'.
કુરુક્ષેત્રે દીકી સળગતી સતીને.

૭૦૦

૭૦૨

'હું તે મ્હને રોઉ' ?
આવતી કાલને રોઉ' ? કે આવતા યુગને ?
મ્હારે રોવું નથી આજ.
પાંડવપુત્રવધુને રોવાનાં શાં ?
રણસંગ્રામમાં રુદન કેવાં ?
મરીને એ અમર થયા.
પરાક્રમપુરુષો ! ક્યાં હતા એ અવસરે ?
સાત મહારથીઓએ જોળનજોળને વધેયો
ત્હારે શોધતા'તા ક્રિયા દિશાદેશને ?

૭૧૦

કૃષ્ણદેવ! કરકે છે કાળગ્મની કાર?
રણની રૂધિરસરિતામાં રગદોળાયો
મોરલીમીઠડો તમ બાણજો.

વીરવીરેન્દ્ર ઈન્દ્રપુત્ર!

જગત હોલવાઈ ગયું આપનું;
મુગટનો હીરલો પડ્યો ધૂળ ચાટતો.

કૃષ્ણચન્દ્ર! ભારતનું જોખન પડ્યું;
પદ્મવશે તો ખરૂંને પાણું?

આર્યદેવ! જુગ કપાઈ પડિવકુળની.

પડિવકિરીટી! આપ છે યોધસત્રાટ:

એ થાત ભરતમંડળનો ચક્રવર્તી.

મહારા નન્દનવનમાં ઉતર્યા

અમાવાસ્યાના અખંડ અન્ધકાર.

આપો-મરતક આપો મહને રમવાને

એ શૌરકર્મી કુમારહત્યારાતું.'

૭૨૦

૭૨૬

ગંગા ગાળે એવી ઉત્તરા ગાજતી,
વિધાત્રી બોલે એવું ઉત્તરા બોલતી.

૭૨૮

સૂર્ય આથમ્યો હતો:

સંખાત નહિ સૂર્યદેવથી

૭૩૦

એ પતિચન્ધાના વિરહબાકુળા બોલડા.
મહાસેનાઓએ લીધો'તો યુદ્ધવિરામ;
ખેલી ન જાત રણખેલના મંહાવીરોથી,
એ વીરપત્નીની હાકલ સાંભળીને.
કૃષ્ણચંદ્રે નિરખી લીધું કે
પાંડુકુમારો ઉભા છે બ્રહ્માંડને આરે;
જાણે અનન્ત વિશ્વના અન્તકાળની
છેલ્લી તિથિના થામ છે વીજકાટકા.
બ્રહ્માંડલીલા સમેટવી નહોતી બ્રહ્માંડનાથને,
કુરુક્ષેત્રખેલના થંભાવવી નહોતી વિધિદેવને.
કૃષ્ણચન્દ્ર ઉચ્ચર્ચા અન્તરનો નાદ,
પ્રાણાયામનો પરમ ધ્વનિ.

૭૪૦

૭૪૨

‘હિતરા! શબ્દોનાં શર માર છ.

વીરજયા! વિચારીશ જરા?
સાત-સાત યોધરાજોએ એકને સંહાર્યો
એ તે ત્હારાં વેર? કે પાંડુવંશનાં?
ત્હારે માથે પડયા પહાડ;
પણ પૃથ્વી ઝીલે પહાડને થ તે.
રણ ખેલતાં પડ્યો છે પાર્થકુમાર;
ક્ષત્રિયમંડળમાં પૂજાશે સદાકાળ.

૭૫૦

કુમારે પીધાં વીરત્વનાં મૃત્યુ.
 સાત-સાત મહારથીઓ થુ
 એકલવાયો ઝૂઝયો એકલમલ્લ
 એ ત્હારો આવનવીર ભરથાર.
 કુમાર નહોતો એ, મહારથી હતો;
 બેદીને ગયો ચક્રવ્યૂહ.
 પ્રતાપતેજસ્વી પાર્થ! કાલે ત્હારે
 રાવું છે કે રણખેલવું છે ?
 કુરુસંગ્રામ સમેટાઈ ગયો આજે ?
 બડવીરના વીરપિતા !
 ઉઠ, ઉભો થા, ને જો;
 સંકેલાયો નથી જીવનસંગ્રામ.
 ઉત્તરકુમારી ! યુગયુગાન્તરોમાં
 તું ગવાઈશ પાંડવવંશની માતામહી.
 સૌભદ્રેમપિતા ! કાળવહીમાં
 તું ગવાઈશ કુરુક્ષેત્રવિજેતા.
 વણજીત્યા છે હજી કૌરવઆહવાન.
 પાર્થ ! વીરત્વધારે ધોવાનો છે ત્હારે
 ઉત્તરાનો ધૂળધૂંસરો આશ્વાદેશ.
 કુરુક્ષેત્ર પોકાર નથી, પરાક્રમ છે.'

૭૬૦

૭૭૦

માતામહીના બોલમન્ત્રે
 ભવિષ્યની કુંજે દાખવી ઉત્તરકુમારીને,
 ને પ્રપુષ્ણાવી રાખ થયેલી આશાવેલીઓ.
 કુરુક્ષેત્રના શબ્દટંકારે
 જાગી ગયો પાર્થનો પ્રાણુદુલારો;
 અધૂરા ભાસ્યા એને આયુષ્મધર્મ.
 ધવાયેલો કેસરી ઉછળે
 એવો ઉછળ્યો પડિવધરાકમી.
 ગાંડીવ મૂક્યું મુગટસ્થાને;
 શરભાથાંઓની કીધી કંઠમાળા;
 ને આથમેલા વિશ્વજ્યોતિઓને
 આયુષ્વિજયે આમન્ત્ર્યા અસ્તાચળેથી.
 અસ્તકાલે પાર્થ ઉગ્યો.

૭૮૦

૭૮૩

'મિથ્યા નહિ થાય શરના શપથો.
 શપથ છે અહર્સ્વામી સૂર્યદેવના,
 શપથ છે કુળસ્વામી ચન્દ્રદેવના,
 સાક્ષી છે સર્વવ્યાપી આ બ્યોમમંડળ.
 રણસંગ્રામને પરિભ્રમશે એ,
 ધર્મદેવનું શરણું શોધશે.

કે કૃષ્ણદેવનું કરશે પૂજન-તો જીવશે.
 નહિ તો સંહારીશ કુમારધાતી સિન્ધુરાજને
 આવન્તા ભારકરભર્ગો હોલવાતા પૂર્વે.
 વા તો એ અગ્નિજવાળાઓ ફાકશે,
 વા તો હું ફાકીશ અગ્નિજવાળાઓ.
 કુરુમંડળ! સુણજે ને સંધરજે :
 ગાંડીવધન્વાની એ છે ધનુષ્યપ્રતિજ્ઞા.
 ગોત્રપ્રવરો પૂરશે એ.'

૭૯૦

૭૯૭

યોધરાજે થંભ્યા ને પૃથ્વી થંભી ધડીક.
 દિશા દિશામાં પાર્થે ધૂમાવ્યું ગાંડીવ,
 ને કાળસૌરમતો કીધો ગાંડીવટંકાર.
 વિશ્વમંડળે જાણ્યું નવહિમાદ્રિ પ્રગટયો.
 યોધમંડળમાં હાકલ પડી કે
 એક અહોરાત્રનો ઉઘ્યો કો ધુમકેતુ.

૮૦૦

૮૦૩

આધે-આધે કૌરવમંડળમાં
 જઈ સંભળાણી મહાધોર એ પાર્થપ્રતિજ્ઞા.
 વિજયોન્માદ ઓસર્યો; ચિન્તાચારીઓ પ્રગટી.
 પાંડવ મહાસેનામાં પથરાતી'તી
 ઘેરી ઘેરી ને ગભીરી પરાજયછાયા;

ત્યાં ડોલી રહ્યા ઉત્સાહના હિન્ડોળા.
પાર્થપગલે એવો થયો રણપલટો
ભારતભાગ્યધત્વી મહાસેનાઓમાં.
અજવાળાનાં થયાં અન્તરઅન્ધારાં,
ને અન્ધારાંનાં થયાં હૈયાઅજવાળાં.

૮૧૦

૮૧૩

ધરતી કમ્પે ત્યારે ત્યારે
પળવિપળમાં થાય છે વિશ્વપલટાઓઃ
જળ ત્યાં થળ, ને થળ ત્યાં જળ.
ધોરમુખી તે તિથિએ
કુશ્મેત્રમાં થયો એવો ધરતીકમ્પ.
સૂર્યાસ્ત પહેલાં સિન્ધુરાજને સંહારવાની,
સિન્ધુનદ સમી અનૂઅન્તરાળ,
પાર્થે લીધી રણપ્રચંડ સંહારપ્રતિશ્ઠા.

૮૨૦

૮૨૧

પૃથ્વી ફાટે કે સાગર સૂકાય,
વન પ્રજાળે કે સરોવર સળગે,
એવું બળબળતું હતું પાર્થપ્રતિશ્ઠાએ
કારવકુળના કુશ્મેત્રનું રણમંડળ.
ધરણી ધૂજતી કે કાલ કેવી બિગશે ?

૮૨૬

પાર્થપ્રતિશ્ઠા એટલે કાળની મેખ.

૮૨૭

